

המהומות בתוניסיה והשלכותיהן על המשטר

ד"ר דניאל זיסנויין

בימים האחרונים רבו הדיווחים בכלי התקשורת על גל מהומות הפוקד את צפון אפריקה, ועל החששות במערב ובמדינות ערביות שונות מהתערעורת היציבות הפוליטית בתוניסיה ובאלג'יריה. דיווחים אלה נוטים להתעלם מההבדלים המשמעותיים בין המהומות בתוניסיה להפגנות המחאה שפרצו במקביל באלג'יריה ולהציגם כמקשה אחת, ולא כך הם פני הדברים. הפגנות מחאה נגד המשטר באלג'יריה הן חזון נפרץ במדינה שסועה זו השרויה מאז 1992 במלחמה פנימית בין המשטר לבין קבוצות אסלאמיות קיצוניות. ההפגנות מהוות מרכיב קבוע בנוף הפוליטי של המדינה מזה שנים רבות והן ראויות להתייחסות נפרדת.

המצב בתוניסיה שונה לחלוטין: הפגנות המחאה נגד המשטר הן אירוע חריג ביותר, וזאת בשל מדיניות הדיכוי הקשה שמפעיל משטרו של הנשיא זין אל-עאבידין בן עלי, המכה בתפקידו מאז שנת 1987. התגברות המחאה בימים האחרונים אשר גבתה כבר עשרות קרבנות (ישנן סתירות בין נתוני הממשלה לנתונים של עדי ראיה) ומספר ההרוגים ההולך וגדל מירי כוחות הביטחון, הביאו לכך שמספר פרשנים מחוץ לתוניסיה כבר החלו בספירה לאחור ביחס לאפשרות של התפרצות מרי אזרחי כולל נגד בן עלי ומשטרו. הודעת ממשלת תוניסיה ב-10 בינואר על סגירת בתי הספר והאוניברסיטאות עד להודעה חדשה מעידה כי המדינה אכן עוברת טלטלה פנימית חסרת תקדים. אין ספק כי התמונות, ולו המעטות, המגיעות משם בשל הצנזורה החמורה של המשטר, פוגעות בתדמיתה של תוניסיה כמדינה פרו-מערבית, מתונה הנהנית מיציבות פנימית. הן גם חושפות את עוצמת הזעם והסלידה הציבורית מבן עלי ומשטרו המואשמים באזלת יד כלכלית ובמעשי שחיתות. אולם, מבט מעמיק יותר על המציאות התוניסאית חושף תמונה מורכבת המקשה על מתן תשובה חד משמעית לשאלת שרידות המשטר והסיכויים לשינוי פוליטי במדינה.

המהומות שהחלו לפני כשלושה שבועות, משקפות את תסכולם העמוק של צעירים בוגרי אוניברסיטאות המתקשים למצוא תעסוקה הולמת. המהומות פרצו בפריפריה, בעיר סידי בוזיד, המרוחקת כ-200 ק"מ מדרום מזרח לבירה תוניס. גל המחאות החל בעקבות התאבדותו של מוחמד בועזיזי, צעיר תוניסאי בן 26. על אף היותו בוגר אוניברסיטה נאלץ בועזיזי למכור ירקות ופירות בדוכן רחוב על מנת לפרנס את בני משפחתו. בהיעדר רישיון לדוכן, סבל מהטרדות תכופות של הרשויות. על רקע תסכולו העמוק מעמדת הרשויות שהתעלמו לדבריו ממצוקתו האישית הצית בועזיזי את עצמו ובכך שם קץ לחייו. מעשה זה עורר זעם בקרב צעירים בני עירו שראו במצבו של בועזיזי השתקפות למצבם שלהם. הללו יצאו לרחובות והתנגשו עם כוחות הביטחון בדרישה לשיפור

המצב הכלכלי הכללי ובעיקר לשיפור מצב התעסוקה במדינה. מאז אותו אירוע התפשטו המהומות לערים נוספות בפריפריה התוניסאית והפגנות התקיימו אף בבירה תוניס.

תגובת המשטר לאירועים הייתה אופיינית: הנשיא בן עלי הודיע על נקיטת יד קשה נגד המתפרעים אותם תיאר כ"כנופיות רעולי פנים התוקפים את בנייני הממשלה". עדי ראייה דיווחו על פריסה נרחבת של כוחות הביטחון בערי המדינה, ועל מעצרים המוניים במטרה לדכא את המהומות. בד בבד, הבטיח בן עלי ליצור מקומות תעסוקה רבים יותר ולשפר את המצב הכלכלי במדינה. עפ"י נתונים רשמיים, האבטלה במדינה עומדת כיום על 14 אחוזים, אך ההערכות מצביעות על נתונים גבוהים הרבה יותר, ואלה נעים סביב ה-25 אחוזים.

נקודה מעניינת היא הפרופיל החברתי-פוליטי של המפגינים: רובם משתייכים לקבוצה גדולה באוכלוסייה שתמכה עד כה בבן עלי, אף אם לא התלהבה מכלל מאפייני משטרו. אלו הם בני המעמד הבינוני שנהנו בעשורים הראשונים לעלייתו של בן עלי לשלטון משיפור ניכר ברמת חייהם, אך כיום הם סובלים ממציאיות כלכלית קשה. המהומות חשפו בגלוי את הסדק שנוצר ב"אמנה" הלא רשמית שעמדה עד עתה בבסיס החיים הפוליטיים בתוניסיה. בהסכם בלתי כתוב זה התחייב המשטר לספק יציבות פוליטית ושגשוג כלכלי, ובתמורה נדרש הציבור להקריב את חירויותיו האישיות. בשנים האחרונות התקשה המשטר לעמוד בדרישות הגוברות של הצעירים לתעסוקה ולשיפור התנאים הכלכליים והלך והחריף את מדיניות הדיכוי כלפי כל גילוי קל של ביקורת כלפיו. התגברות הדיווחים על מעשי שחיתות של מקורבי הנשיא ובני משפחתו הגבירו אף הם את המרירות בקרב הציבור.

קשה להעריך בשעה זו אם יצליח בן עלי לדכא את גל המהומות, לזכות מחדש באמון הציבור, ולהשיב את היציבות למדינה. בן עלי הוכיח בעבר כי למרות צעדי הדיכוי שהוא נוקט, הוא קשוב לביקורת הציבורית ומוכן לפעול לשיפור המצב. אלא שכיום נראה שהמציאיות הכלכלית הבינלאומית תקשה עליו לקדם השקעות זרות במדינה ולייצב מחדש את כלכלתה. עם זאת, קשה לדבר על חלופות של ממש לשלטונו: מפלגות האופוזיציה חלשות ומפולגות ורחוקות מלהוות גורם כוח משמעותי. גם התנועה האסלאמית חלשה מבחינה ארגונית וזאת עקב שנים ארוכות של רדיפת השלטונות. יש לציין בהקשר זה כי עד עתה ההפגנות לא נשאו אופי אידיאולוגי-פוליטי, אלא התמקדו בעיקרן בתחום הכלכלי.

יש בכל זאת נתון מעודד אחד העולה מהמציאיות העגומה בתוניסיה, והוא ההתעוררות שחלה בקרב ארגונים לא ממשלתיים, דוגמת האיגודים המקצועיים. ארגונים אלה התבלטו בתגובותיהם הפומביות למהומות ובעצם נוכחותם המחודשת בזירה הציבורית אחרי שנים של קיפאון ושיתוק. אפשר שבסופו של דבר יוכלו קבוצות אלה לסייע בפיתוח דגם חדש של חיים ציבוריים בתוניסיה, עם בן עלי או בלעדיו.